

ЗАКРІПЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В АКТАХ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Ю.С. Савченко

старший лейтенант юстиції

юрисконсульт військової частини А1799

Постановка проблеми. Забезпечення рівноправності жінок та чоловіків є важливим завданням більшості країн світу. У зв'язку з цим приділяється велика увага прийняттю міжнародних та національних документів з прав людини. Враховуючи, що міжнародне право є джерелом формування системи національного законодавства, становить невід'ємну його частину, виникає необхідність у дослідженні міжнародного законодавства з питань забезпечення рівних прав жінок та чоловіків, а також процесу узгодження державної правової бази з його вимогами. Крім дотримання норм міжнародних документів, Україна формує своє законодавство з питань гендерної рівності. Однак, воно характеризується певними суперечностями, прогалинами та в деяких випадках невідповідністю міжнародним нормам, а тому потребує відповідного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання законодавчого закріплення рівноправності жінок та чоловіків досліджували М.Шулер, О. Руднева, Ю. Тодика, Т. Мельник та ін.

Мета статті полягає в аналізі основних міжнародних документів у сфері гендерної рівності. Виявленні досягнень та недоліків чинного законодавства України з питань рівноправності жінок та чоловіків.

Основні результати дослідження. Рівність прав і можливостей людини незалежно від статі проголошена у багатьох міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною.

Так, першим міжнародно-правовим документом, в якому закріплені основні права та свободи людини була Загальна декларація прав людини, прийнята ГА ООН 10 грудня 1948 р., принциповою засадою якої є рівність правового статусу людей. Згідно ст. 1 зазначеної Декларації усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Стаття 2 проголошує рівність прав і свобод людей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового чи іншого стану, а також політичного, правового або міжнародного статусу країни чи території, до якої людина належить. Крім того, вона проголошує принцип гарантованості передбачених у ній прав.

Важливими документами ООН, що покликані захищати права жінок, є Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, а також Міжна-

родний пакт про громадянські та політичні права, прийняті 16 грудня 1966 р. Відповідно до даних Міжнародних пактів люди є рівними у своїх правах незалежно від статі, які зобов'язують держав-учасниць забезпечити рівне для чоловіків і жінок користування правами, що в них передбачені. Аналіз вказаних документів дає змогу зробити висновок, що основна частина їх істотних положень присвячена захисту традиційних громадянських, політичних, соціальних та культурних прав, які викладені у Загальній декларації прав людини 1948 р. Але, необхідно зазначити, що в цих документах рівноправність статей закріплено у формі юридичного зобов'язання, а рівність прав жінок та чоловіків розглядається дещо ширше, ніж просте декларування їх загальної рівності перед законом. Для контролю за їхнім виконанням імплементації у національне законодавство держав-учасниць утворено Комітет з прав людини та Комітет з економічних, соціальних та культурних прав.

Актом, що узагальнив досвід міжнародного співробітництва у сфері захисту прав жінок, який поширюється на політичні, соціальні, економічні сфери, стала Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята ГА ООН 18 грудня 1979 р. Документ накладає на країни-учасниці конкретні зобов'язання про прийняття законодавчих, соціально-економічних та інших заходів для забезпечення рівноправності жінок та чоловіків. У преамбулі зазначеної Конвенції вказується, що дискримінація жінок порушує принципи рівноправності і поважання людської гідності, перешкоджає участі жінки нарівні з чоловіком у соціальному, політичному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства і сім'ї, дедалі більше утруднює повне розкриття можливостей жінок. У Конвенції визначається «дискримінація щодо жінок» як будь-яка відмінність, виняток чи обмеження за ознакою статі, що послаблюють або зводять нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій галузі (ст. 1).

Конвенція містить низку статей, в яких сформульовані обов'язки держав щодо протидії дискримінації жінок та сприяння утвердженню рівності статей у суспільстві. У Конвенції також зазначено, що має бути викоренена практика, заснована на ідеї неповноцінності або переваги однієї статі, стереотипності ролі чоловіка і жінки. На жаль, в Україні дане зобов'язання в повній мірі не виконано, наприклад, ще й досі існують «суто чоловічі професії», в яких участь жінок викликає здивування й невдоволення.

Конвенція передбачає можливість введення тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками, які не вважаються дискримінаційними.

Конвенція має велике значення у сфері захисту прав жінок, регулюючи майже всі проблемні питання. Вона побудована на принципах активної участі держав та їх відповідальності за стан справ у зазначеній сфері. Її положення є орієнтирами у формуванні та впровадженні політики гендерної рівності для багатьох держав. У ній уточнюється правова та політична термінологія, що описує ситуацію жінок у суспільстві, що є дуже важливим не тільки при проведенні теоретичних досліджень, а й при впровадженні практичних дій. Контроль за її виконанням покладається на Комітет по ліквідації дискримінації щодо жінок.

На сьогодні більшість заходів щодо досягнення гендерної рівності стосуються здебільшого потреб жінок. Вони не враховують чоловічого фактору, навіть у тих випадках, коли ці заходи мають за мету виправлення порушень рівноваги у становищі жінок і чоловіків. Зосередження лише на розв'язанні проблем жінок перешкоджає комплексному запровадженню гендерної політики, оскільки рівність передбачається рівним статусом обох статей і досягається як стосовно жінок, так і чоловіків. У цьому аспекті актуальними є Конвенції Міжнародної організації праці, зокрема Конвенція 1981 р. №156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих із сімейними обов'язками». Відповідно до цієї Конвенції пільги щодо материнства повинні поширюватися не тільки на жінок, а й на чоловіків. Вона має велике значення, оскільки сім'єю та дітьми здебільшого опікуються жінки. І скоріше винятком із правила є випадки, коли чоловіки заради виховання дитини жертвують своєю кар'єрою та роботою. Крім того, ті чоловіки, які б хотіли скористатися певними «материнськими пільгами», просто не наважуються повідомити про своє рішення (наприклад, взяти відпустку по догляду за дитиною, у зв'язку із хворобою дитини тощо) через гендерні стереотипи. Така ситуація притаманна й українському суспільству. Однак, у деяких країнах Європи з метою реалізації положень вказаної Конвенції розробляється відповідне законодавство, що містить вказівку на обов'язковість перебування чоловіка у відпустці по догляду за дитиною протягом певного періоду. І використання такої відпустки чоловіками сприймається як цілком природне явище.

Принципи гендерної рівності закріплено в багатьох інших міжнародних документах, зокрема: Конвенції ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993 р.); Декларації щодо рівності жінок і чоловіків; Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967 р.), спрямована проти будь-яких форм дискримінації людини за ознакою статі; Декларації ООН про соціальний прогрес (1995 р.) Пекінській декларації та Платформі дій (1995 р.); Декларації Тисячоліття 2000, яка проголошує шість фундаментальних принципів, що матимуть важливе значення для міжнародних відносин, серед яких принципи свободи, рівності й солідарності мають реалізовуватися в умовах надання рівних можливостей для чоловіків і жінок та ін.

У зазначених документах йдеться про те, що жінки й чоловіки є рівними у своїх правах та можливостях. Рівноправність жінок і чоловіків є одним із питань прав людини й однією з умов забезпечення соціальної справедливості, а також необхідною основною передумовою досягнення рівності, розвитку і миру. Сформульовані обов'язки держав стосовно утвердження гендерної рівності та відповідальність за стан справ у цій сфері.

Отже, існує розвинута міжнародно-правова база, яка гарантує забезпечення рівності жінок та чоловіків. Безумовно, розробка міжнародних документів, визначення орієнтирів гендерної політики, проведення конференцій з вказаних питань мають позитивний вплив на утвердження рівноправності, однак, складність полягає не стільки в юридичному проголошенні, скільки в фактичному втіленні положень міжнародних документів у життя, у формуванні механізмів здійснення закріплених рівних прав.

На виконання ст. 2 Конвенції ООН 1979 р. «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», відповідно до якої держави зобов'язані включити

принцип рівноправності чоловіків і жінок у національній конституції, в Конституції України гарантується рівність жінок та чоловіків. Майже дослівно відтворюючи зміст ст. 1 Загальної декларації прав людини, ст. 21 Конституції України зазначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. У ній наголошено, що не може бути жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Крім того, передбачається, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується шляхом надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. Тобто, зазначаються основні напрями державних заходів, спрямованих на забезпечення фактичної рівності жінки і чоловіка.

Викликає заперечення, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується «шляхом надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї», оскільки рівність не повинна встановлювати в якості норми такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам [15, с. 276].

Також, на протигагу рівності жінок та чоловіків, відсутності обмежень чи привілеїв перед законом, йде припис про захист материнства і жодного слова немає про захист батьківства. Це, в свою чергу, порушує Конвенцію Міжнародної організації праці 1981 р. №156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих із сімейними обов'язками». На практиці таке положення може викликати багато невизначеностей щодо реалізації чоловіками своїх батьківських прав.

8 вересня 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого, є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, зокрема, шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Крім деталізації положення Конституції України щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків у вказаному Законі вперше законодавчо визначені такі поняття, як: дискримінація за ознакою статі, позитивні дії, гендерна рівність, гендерно-правова експертиза та ін.

Президент України підписав Указ «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25 квітня 2001 р. та Указ «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 р., на виконання якого розроблено перелік гендерних питань для всіх міністерств. Їх прийнято з метою підвищення ефективності державної політики й узгодженої співпраці органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

На виконання ст. 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 р. №504, що передбачає проведення Міністерством юстиції України гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів у всіх сферах законодавства, які стосуються прав і свобод людини. Ця експертиза проводиться як складова правової експертизи. У зв'язку із прийняттям зазначеної Постанови наказом Міністерства юстиції України від 12 травня 2006 р. №42/5 затверджено Інструкцію з проведення гендерно-правової експертизи та Форму висновку гендерно-правової експертизи актів законодавства. Завданнями цієї експертизи визначено: проведення комплексного дослідження чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів щодо відповідності міжнародно-правовим актам з прав людини стосовно дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; підготовку обґрунтованих висновків щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів; запобігання прийняттю нормативно-правових актів, які містять дискримінаційні положення за ознакою статі.

27 грудня 2006 р. Кабінетом Міністрів України була затверджена «Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» № 1834. Виконання Програми сприяє стабілізації соціального становища в державі; підвищенню рівня та якості життя жінок і чоловіків; забезпеченню рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у працевлаштуванні та просуванні по службі; підвищенню рівня соціально-правового захисту жінок і чоловіків; розробленню ефективного механізму забезпечення гендерної рівності. Вказана Програма розрахована на період до 2010 р., наразі вже 2011 р., однак нової програми затверджено не було.

Висновок. Минуле століття внесло корективи у стереотипи суспільної свідомості, відбулося переосмислення ролі жінки та чоловіка в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Численні наукові праці з історії, соціології, економіки, права присвячені проблемі рівності чоловіка і жінки. Сучасною наукою вона сформована як проблема гендерної рівності. Гендерна рівність, як одна з фундаментальних засад прав особи, схвалена на міжнародному та національному рівнях.

Положення міжнародних документів спрямовані на досягнення рівності жінок та чоловіків, рівних можливостей, подолання дискримінації щодо жінок. Вони є основним орієнтиром при вдосконаленні законодавства України з питань гендерної рівності.

Законодавча база в Україні є однією з кращих серед країн пострадянського простору, але соціальні негаразди призводять до того, що чимало нормативних актів залишаються нереалізованими через недостатнє організаційне та фінансове забезпечення. Розв'язання питань покращення становища жінок ускладнюється кількістю нормативно-правових актів, масив яких практично не систематизований, що призводить до суперечності, перетинання або дублювання один одного. Тому необхідне здійснення гендерного аналізу українського законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних норм, внутрішнє узгодження. Можливо потрібно взяти до уваги досвід Швеції, яка у 1991 р. прийняла Закон «Про

гендерну політику» та прийняти і в нашій державі аналогічний документ, який би вирішив проблему безсистемного та хаотичного регулювання гендерних відносин.

Важливо зазначити, що Україна стала однією з перших країн світу, що має окрему статтю в Конституції, де задекларовані рівні права і можливості жінок та чоловіків. Однак, не можна констатувати, що жінки та чоловіки фактично мають однакові можливості для реалізації власних прав, оскільки на практиці Україна робить надто уповільнені кроки до цього бажаного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок 1993 р. / Нормативно-методичні основи гендерних перетворень. – К., 2009. – С. 12-16.
2. Декларація ООН Тисячоліття 2000 / Нормативно-методичні основи гендерних перетворень. – К., 2009. – С. 18-25.
3. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затверджена Кабінетом Міністрів України 27 грудня 2006 р., № 1834 / Нормативно-методичні основи гендерних перетворень. – К., 2009. – С. 80 – 92.
4. Загальна декларація прав людини 1948 року – Нормативно-методичні основи гендерних перетворень – К., 2005. – 184 с.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. (із змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2005. – № 36. – С. 33-40.
6. Інструкція з проведення гендерно-правової експертизи та Форма висновку гендерно-правової експертизи актів законодавства, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 12 травня 2006 року № 42/5. // Урядовий кур'єр, 2008, № 91.
7. Конвенція о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин – Права человека. Дискриминация в отношении женщин: Конвенция и Комитет. Изложение фактов № 22. – М., 108 с.
8. Конвенція «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих із сімейними обов'язками», 1981 р., № 156.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін та допов.). – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2011. – 120 с.
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю.К. Качуренко]. – 2-ге вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 67-85.
11. Міжнародний пакт про громадянські політичні права 1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю.К. Качуренко]. – 2-ге вид. – К. : Юрінформ, 1992. – С. 86-93.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» від 12 квітня 2006 р. № 504. // Урядовий кур'єр, 2008. – № 83.
13. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 р. №1135. // Офіційний вісник України, 2005 р. – № 30. – Ст. 48.
14. Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» від 25 квітня 2001 року. // Офіційний вісник України, 2002 р., № 45.
15. Шведова Н.А. Гендерный подход как фактор политической культуры // Гендерный калейдоскоп. Курс лекций. / Под общ. ред. д-ра эконом. наук М.М.Мальшевой. – М. : Academia, 2002. – С. 271-290.

Савченко Ю.С. Закріплення гендерної рівності в актах міжнародного та національного права

У статті досліджуються положення міжнародно-правових актів з питань гендерної рівності, процес узгодження державної правової бази з їхніми вимогами, а також досягнення та недоліки чинного законодавства України у сфері забезпечення рівних прав жінок та чоловіків.

Ключові слова: *рівноправність жінок та чоловіків, гендерна рівність, міжнародно-правові акти, національне законодавство.*

Савченко Ю.С. Закрепление гендерного равенства в актах международного и национального права

В статье исследуются нормы международно-правовых актов по вопросам гендерного равенства, процесса согласования государственной правовой базы с их требованиями, а также достижения и недостатки действующего законодательства Украины в сфере обеспечения равных прав женщин и мужчин.

Ключевые слова: *равноправие женщин и мужчин, гендерное равенство, международно-правовые акты, национальное законодательство.*

Savchenko I.S. Reinforcement of gender equality in the acts of international and national law

The article analyses the provisions of international law acts regarding the gender equality, the process of harmonization of the national legislation to meet them, and also attainments and deficiencies of the current legislation of Ukraine in the field of ensuring equal rights for women and men.

Key words: *women and men equality, gender equality, international law acts, national legislation.*

Стаття надійшла до редакції 10.10.2011.